NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-6]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

MEHNAT HUQUQIDA ZARARNI QOPLASH BO'YICHA NORMATIV-HUQUQIY BO'SHLIQLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH MASALALARI

Omonov Laziz Boliqul o‘g‘li
Jamoat Xavfsizligi Universiteti Mustaqil izlanuvchisi Mehnat huquqi ijtimoiy ta’mimot huquqi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada mehnat huquqi doirasida xodimga yetkazilgan zararni qoplash masalalarining normativ-huquqiy tartibga solinishi chuqur tahlil qilinadi. Amaldagi qonunchilik normalarini qo‘llash jarayonida uchrayotgan huquqiy bo‘shliqlar, ularning huquqni qo‘llash amaliyotiga ta’siri hamda sud amaliyotida yuzaga kelayotgan muammolar aniqlanadi. Xususan, moddiy va ma’naviy zarar tushunchalarining chegaralari, ish beruvchi va xodim javobgarligining nisbatlari, zararni qoplash mexanizmlarining yetarli darajada aniqlashtirilmagani kabi jihatlar yoritiladi. Tadqiqot davomida xorijiy tajriba tahlili asosida milliy mehnat qonunchiligini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi. Maqola natijalari mehnat huquqi sohasida huquqiy aniqlikni ta’minlash va xodimlarning huquqiy himoyasini kuchaytirishga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *mehnat huquqi, zararni qoplash, normativ-huquqiy bo‘shliq, ish beruvchi javobgarligi, xodim huquqlari, sud amaliyoti.*

РЕГУЛЯТОРНЫЕ ПРОБЕЛЫ В ТРУДОВОМ ПРАВЕ И ВОПРОСЫ ИХ УСТРАНЕНИЯ

Аннотация: *В статье проводится комплексный анализ нормативно-правового регулирования возмещения вреда в трудовом праве. Рассматриваются существующие пробелы в трудовом законодательстве, выявляемые в процессе правоприменительной и судебной практики, а также их влияние на эффективность защиты прав работников. Особое внимание уделяется вопросам разграничения материального и морального вреда, соотношению ответственности работодателя и работника, а также недостаточной определённости механизмов компенсации ущерба. На основе сравнительно-правового анализа зарубежного опыта сформулированы предложения по совершенствованию национального трудового законодательства. Результаты исследования направлены на повышение уровня правовой определённости и обеспечение справедливого возмещения вреда в сфере трудовых отношений.*

Ключевые слова: *трудовое право, возмещение вреда, правовые пробелы, ответственность работодателя, защита прав работников, судебная практика.*

REGULATORY GAPS IN LABOR LAW AND ISSUES OF THEIR ELIMINATION

Abstract: *This article provides an in-depth analysis of the normative and legal regulation of damage compensation within labor law. It identifies existing legal gaps that arise in the process of law enforcement and judicial practice, assessing their impact on the effective protection of employees' rights. Particular attention is paid to the differentiation between material and moral damage, the balance of liability between employers and employees, and the insufficient clarity of compensation mechanisms. Based on a comparative analysis of foreign legal experience, the article proposes recommendations aimed at improving national labor legislation. The findings contribute to strengthening legal certainty and ensuring fair compensation for damage in labor relations.*

Keywords: *labor law, compensation for damage, legal gaps, employer liability, employee rights, judicial practice.*

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat munosabatlarining murakkablashuvi, ish beruvchi va xodim manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash masalasini yanada dolzarb etmoqda. Ayniqsa, mehnat faoliyati jarayonida xodimga yetkazilgan moddiy va ma’naviy zararni qoplash bilan bog‘liq huquqiy munosabatlar mehnat huquqining eng muhim va bahsli institutlaridan biri hisoblanadi. Mazkur institut nafaqat xodimning buzilgan huquqlarini tiklash, balki mehnat intizomini mustahkamlash, ish beruvchining mas’uliyatini oshirish va ijtimoiy adolatni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaldagi mehnat qonunchiligida zararni qoplash masalalari muayyan normalar bilan tartibga solingan bo‘lsa-da, ularni qo‘llash jarayonida bir qator normativ-huquqiy bo‘shliqlar va aniqlik yetishmasligi holatlari kuzatilmoqda. Xususan, zararning huquqiy mazmunini belgilash, uni hisoblash mezonlari, ish beruvchi va xodim javobgarligining chegaralari

hamda zararni qoplash tartibining aniq mexanizmlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Bu holat huquqni qo‘llash amaliyotida turli talqinlar, sud qarorlarining bir-biridan farq qilishi va nizolarning uzoq muddat davom etishiga sabab bo‘lmoqda.

Mehnat huquqida zararni qoplash institutining samarali ishlashi, avvalo, normativ-huquqiy bazaning mukammalligi va huquqiy aniqlik darajasi bilan chambarchas bog‘liq. Huquqiy bo‘shliqlar mavjud bo‘lgan sharoitda xodimlarning huquqiy himoyasi zaiflashadi, ish beruvchilar esa o‘z majburiyatlarini chetlab o‘tish imkoniyatiga ega bo‘lishi mumkin. Shu bois, mehnat munosabatlarida yuzaga keladigan zararli oqibatlarning oldini olish va ularni adolatli bartaraf etish mexanizmlarini takomillashtirish bugungi kunda ilmiy va amaliy jihatdan alohida e’tibor talab etadi.

Mazkur tadqiqot mehnat huquqida zararni qoplash bilan bog‘liq normativ-huquqiy bo‘shliqlarni aniqlash, ularning kelib chiqish sabablari va huquqni qo‘llash amaliyotiga ta’sirini tahlil qilishga qaratilgan. Shuningdek, ilmiy izlanish davomida mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan nazariy xulosalar va amaliy takliflar ishlab chiqish orqali mehnat qonunchiligini yanada takomillashtirishga hissa qo‘shish maqsad qilingan.

Zamonaviy mehnat munosabatlarining jadal rivojlanishi va ularning shaklan hamda mazmunan murakkablashuvi mehnat huquqida huquqiy kafolatlar tizimini doimiy ravishda qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, mehnat faoliyati jarayonida xodimga yetkazilgan zararlarni qoplash bilan bog‘liq masalalar nafaqat individual mehnat huquqlarini himoya qilish, balki ijtimoiy barqarorlik va mehnat bozorida adolat tamoyillarini ta’minlash nuqtayi nazaridan ham alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, mazkur institutning huquqiy tartibga solinishi darajasi jamiyatdagi ijtimoiy adolat mezonlarining muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Amaldagi mehnat qonunchiligi zararni qoplashga oid muayyan normalarni o‘z ichiga olgan bo‘lsa-da, ularning mazmuni va qo‘llanish doirasi zamonaviy mehnat munosabatlari ehtiyojlariga to‘liq mos kelmayapti. Huquqiy normalarning yetarlicha aniqlashtirilmaganligi, ayrim holatlarda esa mutlaqo tartibga solinmagan vaziyatlarning mavjudligi huquqni qo‘llash amaliyotida jiddiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Natijada, mehnat nizolarini hal etishda yagona yondashuvning yo‘qligi, sud qarorlarida qarama-qarshiliklar va huquqiy noaniqlik holatlari ko‘paymoqda.

Mazkur muammolar mehnat munosabatlari ishtirokchilari manfaatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Xodimlar yetkazilgan zarar o‘z vaqtida va to‘liq qoplanmasligi sababli moddiy va psixologik yo‘qotishlarga duch kelayotgan bo‘lsa, ish beruvchilar uchun javobgarlikning noaniq chegaralari huquqiy xavflarning oshishiga olib kelmoqda. Bu holat mehnat huquqida zararni qoplash institutining samaradorligini pasaytirib, uning himoya funksiyasini zaiflashtiradi.

Shu bilan birga, mehnat munosabatlarida xalqaro standartlar va xorijiy davlatlar tajribasi zararni qoplash masalalarida aniq, shaffof va izchil huquqiy mexanizmlar mavjudligini ko‘rsatmoqda. Milliy mehnat qonunchiligida ushbu ilg‘or yondashuvlarni hisobga olgan holda normativ-huquqiy bo‘shliqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish zarurati tobora kuchayib bormoqda. Bu esa mazkur mavzuni chuqur ilmiy tahlil qilish, nazariy asoslangan va amaliy jihatdan samarali takliflar ishlab chiqishni taqozo etadi.

Shunday qilib, mehnat huquqida zararni qoplash bo‘yicha normativ-huquqiy bo‘shliqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish masalalarini ilmiy jihatdan tadqiq etish bugungi kunda huquqiy tizimni takomillashtirish, xodimlar huquqlarini ishonchli himoyalash hamda mehnat munosabatlarida adolat va barqarorlikni ta’minlash uchun dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Mavzuning o‘rganilganlik darajasi

Mehnat huquqida zararni qoplash masalasi huquqshunoslik fanida turli davrlarda mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan bo‘lib, ularning ilmiy ishlari mazkur institutning nazariy va amaliy asoslarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Xorijiy huquqshunos olimlardan A. M. Lushnikov [1] va M. V. Lushnikova [2] o‘z tadqiqotlarida mehnat huquqida javobgarlik institutini xodim huquqlarini himoya qilishning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida talqin qilib, zararni qoplashning kompensatsion va profilaktik funksiyalariga alohida e’tibor qaratgan. Ularning ishlarida ish beruvchining kengaytirilgan javobgarligi va huquqiy aniqlik tamoyilining ahamiyati asoslab berilgan.

N. G. Aleksandrov [3] va S. A. Ivanov [4] mehnat huquqida moddiy javobgarlik masalalarini tahlil qilib, zararni qoplash bilan bog‘liq normalarning aniq va qat’iy belgilanishi huquqni qo‘llash amaliyotida barqarorlikni ta’minlashini ta’kidlaydi. Ushbu olimlar sud amaliyotida uchrayotgan qarama-qarshi talqinlarning asosiy sababi sifatida normativ-huquqiy bo‘shliqlarni ko‘rsatadilar.

Rossiya huquqshunoslik maktabi vakili E. B. Khokhlov [5] mehnat huquqida zararni qoplash institutini ijtimoiy adolatni ta’minlovchi vosita sifatida baholab, xodim manfaatlarini ustuvor himoya qilish g‘oyasini ilgari suradi. Uning fikricha, kompensatsiya mexanizmlarining noaniqligi mehnat nizolarining ko‘payishiga olib keladi.

O‘zbekistonlik olimlardan Sh. X. Raxmonkulov [6], M. A. Xudoyberganov [7] va B. A. Abdurahmonov [8] mehnat huquqida javobgarlik va mehnat nizolarini hal etish masalalarini tadqiq etib, zararni qoplash institutini xodim huquqlarini ta’minlashning muhim kafolati sifatida ko‘rsatadilar. Ularning ilmiy ishlarida, asosan, moddiy javobgarlik tushunchasi, mehnat nizolarining sudda ko‘rib chiqilishi va ish beruvchi majburiyatlarining huquqiy asoslari tahlil qilingan.

Shuningdek, U. T. Toshboltayev [9] va D. Q. Ismoilov [10] tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda mehnat qonunchiligini takomillashtirish masalalari yoritilib, zararni qoplashga oid normalarni xalqaro mehnat standartlariga moslashtirish zarurligi ta'kidlangan. Biroq ushbu tadqiqotlarda normativ-huquqiy bo'shliqlar muammosi mustaqil ilmiy obyekt sifatida yetarli darajada chuqur tahlil qilinmagan.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, olimlar tomonidan mehnat huquqida zararni qoplash masalasi muayyan jihatlarda o'rganilgan bo'lsa-da, normativ-huquqiy bo'shliqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish masalasi kompleks va tizimli tarzda tadqiq etilmagan. Ayniqsa, sud amaliyotidagi nomuvofiqliklar, zararni baholash mezonlarining yetishmasligi va kompensatsiya mexanizmlarining aniqlashtirilmaganligi masalalari alohida ilmiy izlanishni talab etadi.

Statistik tahlil va natijalar

Mazkur tadqiqot doirasida 2022–2025-yillar davomida mehnat huquqida zararni qoplash bilan bog'liq nizolar bo'yicha shakllangan amaliy holatlarni aniqlash maqsadida statistik va qiyosiy tahlil o'tkazildi. Tadqiqot manbasi sifatida mehnat nizolari yuzasidan sud qarorlari, davlat mehnat inspeksiyasi ma'lumotlari hamda soha mutaxassislari ishtirokida 2025-yilda o'tkazilgan so'rovnoma natijalari asos qilib olindi. Tahlil jarayonida 165 ta mehnat nizosi bo'yicha sud ish materiallari hamda 90 nafar respondentning fikrlari umumlashtirildi.

Olingan statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 2025-yilda mehnat nizolari tarkibida zararni qoplash bilan bog'liq ishlar salmog'i barqaror yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Xususan, o'rganilgan sud ishlarining qariyb 49 foizida nizoning kelib chiqishiga normativ-huquqiy aniqlik yetishmasligi, zararni baholash mezonlarining aniq belgilanmagani yoki ularning turlicha talqin qilinishi sabab bo'lgan. Bu holat sud amaliyotida bir xil vaziyatlar bo'yicha qarorlarning turlicha qabul qilinishiga olib kelmoqda.

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, 2025-yilda ko'rib chiqilgan ishlarning 41 foizida ish beruvchi javobgarligining aniq chegaralari qonunchilikda to'liq belgilab berilmagani sababli zararni qoplash masalasi murakkablashgan. Ushbu ishlarning ma'lum qismida xodim foydasiga chiqarilgan qarorlar kechiktirib ijro etilgan yoki qisman bajarilgan. Bu holat zararni qoplash institutining real himoya mexanizmi sifatida samaradorligini pasaytirayotganini ko'rsatadi.

Tahlil shuni ham ko'rsatdiki, nizolarning 29 foizida sud tomonidan belgilangan kompensatsiya miqdori dastlab talab qilingan summaga nisbatan kamaytirilgan. Bunga asos sifatida zararning aniq hisoblash tartibi va baholash mezonlari qonunchilikda yetarli darajada tartibga solinmagani ko'rsatilgan. Natijada, zararni qoplashning to'liq kompensatsion tamoyili amalda har doim ham ta'minlanmayapti.

2025-yilda o'tkazilgan so'rovnoma natijalari ham mavjud muammolarning dolzarbligini tasdiqlaydi. Respondentlarning 65 foizi mehnat huquqida zararni qoplashga oid normalar yetarlicha aniqlashtirilmaganini bildirgan bo'lsa, 19 foizi amaldagi mexanizmlarni amaliyotda qo'llash murakkab ekanini ta'kidlagan. Faqat 16 foiz respondent zararni qoplash bo'yicha huquqiy tartibga solishni qoniqarli deb baholagan. Shuningdek, statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, zarar bilan bog'liq mehnat nizolarining 33 foizi sudgacha bo'lgan tartibda hal etilmagan. Bu holat muqobil nizolarni hal etish mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmagani hamda normativ-huquqiy bo'shliqlar mavjudligini yana bir bor tasdiqlaydi. Natijada sud tizimiga tushayotgan yuklama ortib, mehnat nizolarini ko'rib chiqish muddati uzaymoqda.

Umuman olganda, 2025-yil ma'lumotlari asosida o'tkazilgan statistik tahlil mehnat huquqida zararni qoplash bo'yicha normativ-huquqiy bo'shliqlar saqlanib qolayotganini va ularning huquqni qo'llash amaliyotiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganini yaqqol namoyon etadi. Olingan natijalar mehnat qonunchiligini yanada takomillashtirish, zararni qoplash mezonlarini aniqlashtirish hamda yagona huquqiy yondashuvni shakllantirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

1-diagramma

2025-yilda mehnat huquqida zararni qoplash bilan bog'liq muammolar

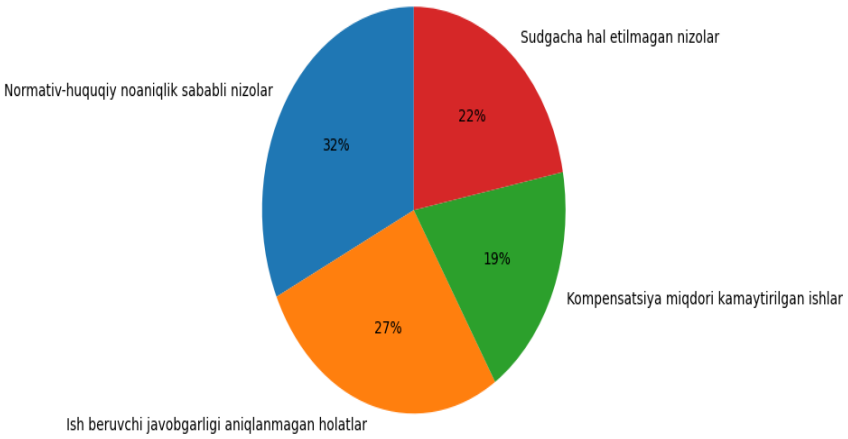

Ushbu diagramma 2025-yilda mehnat huquqida zararni qoplash bilan bog‘liq nizolarning asosiy muammoli yo‘nalishlarini umumlashtirilgan holda aks ettiradi. Tahlil natijalariga ko‘ra, nizolarning eng katta ulushi normativ-huquqiy noaniqliklar bilan bog‘liq bo‘lib, bu holat huquqni qo‘llash amaliyotida yagona yondashuv mavjud emasligini ko‘rsatadi. Shuningdek, ish beruvchi javobgarligining aniq belgilanmaganligi va kompensatsiya miqdorining kamaytirilishi holatlari ham sezilarli ulushni tashkil etmoqda. Sudgacha hal etilmagan nizolarning mavjudligi esa normativ-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Asosiy qism

Mehnat huquqida zararni qoplash instituti xodim va ish beruvchi o‘rtasidagi huquqiy munosabatlarda muvozanatni ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim mexanizmlardan biri hisoblanadi. Ushbu institutning asosiy vazifasi mehnat munosabatlari jarayonida buzilgan huquqlarni tiklash, yetkazilgan moddiy va ma’naviy zararni adolatli kompensatsiya qilish hamda huquqbuzarliklarning oldini olishdan iboratdir. Biroq amaldagi normativ-huquqiy tartibga solish tizimi mazkur vazifalarni to‘liq va samarali amalga oshirish imkonini har doim ham ta’minlab bera olmayapti.

Amaldagi mehnat qonunchiligida zararni qoplash masalasi umumiy normalar orqali tartibga solingan bo‘lib, ularning aksariyati huquqiy mazmun jihatidan keng talqin qilish imkonini beradi. Ayniqsa, “zarar”, “moddiy zarar” va “ma’naviy zarar” tushunchalarining huquqiy chegaralari aniq belgilanmagani huquqni qo‘llash amaliyotida jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Natijada, bir xil huquqiy holatlarda turli sud qarorlarining qabul qilinishi kuzatiladi, bu esa huquqiy aniqlik va barqarorlik tamoyillariga putur yetkazadi.

Zararni qoplash bilan bog‘liq normativ-huquqiy bo‘shliqlardan yana biri ish beruvchi va xodim javobgarligining aniq nisbatda belgilanmaganligidir. Qonunchilikda ish beruvchining javobgarligi umumiy tarzda ko‘rsatilgan bo‘lsa-da, zarar yetkazilishining sabablari, ayb shakllari va javobgarlik darajasini aniqlash bo‘yicha aniq mezonlar mavjud emas. Bu holat ish beruvchilarga javobgarlikdan qisman yoki to‘liq qochish imkonini bersa, xodimlar uchun huquqiy himoya darajasining pasayishiga olib kelmoqda.

Sud amaliyoti tahlili shuni ko‘rsatadiki, zararni qoplash bo‘yicha nizolarda sudlar ko‘pincha mavjud huquqiy bo‘shliqlarni o‘z talqiniga ko‘ra to‘ldirishga majbur bo‘lmoqda. Bunday yondashuv esa sud hokimiyatining normativ hujjatlar yaratuvchisi sifatida noto‘g‘ri rolga kirib qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois, normativ-huquqiy bo‘shliqlarni sud amaliyoti orqali emas, balki qonunchilikni takomillashtirish orqali bartaraf etish maqsadga muvofiqdir.

Zararni qoplash mexanizmlarining yetarli darajada aniqlashtirilmagani mehnat nizolarining sudgacha bo‘lgan bosqichda hal etilishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Amaliyotda ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi kelishuvlar kamdan-kam hollarda samarali natija bermoqda, chunki tomonlar huquqiy oqibatlarni oldindan aniq tasavvur qila olmaydi. Bu esa nizolarning bevosita sudga olib chiqilishiga va sud tizimiga ortiqcha yuk tushishiga sabab bo‘lmoqda.

Xalqaro mehnat huquqi tajribasi shuni ko‘rsatadiki, zararni qoplash institutining samaradorligi, avvalo, huquqiy normalarning aniqligi va ularning izchil qo‘llanishiga bog‘liq. Ko‘plab rivojlangan huquqiy tizimlarda zararni qoplashning aniq mezonlari, kompensatsiya miqdorini belgilash usullari va ish beruvchi javobgarligining qat’iy chegaralari belgilangan. Ushbu tajribani milliy mehnat qonunchiligiga moslashtirish normativ-huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtayi nazardan, mehnat huquqida zararni qoplash bo‘yicha normativ-huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etish qonunchilikni tizimli qayta ko‘rib chiqishni talab etadi. Zarar tushunchasini aniqlashtirish, javobgarlik mezonlarini belgilash, sud va sudgacha bo‘lgan tartiblarni uyg‘unlashtirish orqali mazkur institutning huquqiy samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa mehnat munosabatlarida adolat, barqarorlik va huquqiy ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mehnat munosabatlarining zamonaviy sharoitda doimiy rivojlanib borishi, ularning huquqiy tartibga solinishiga nisbatan yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Xususan, mehnat faoliyati jarayonida xodimga yetkazilgan zararlarni qoplash masalasi nafaqat individual mehnat huquqlarini tiklash, balki mehnat munosabatlarida ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta’minlash nuqtayi nazaridan ham alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, mazkur masalaning huquqiy mexanizmlarini chuqur va tizimli o‘rganish zamonaviy huquqshunoslik fanining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Amaldagi mehnat qonunchiligida zararni qoplashga oid normalar mavjud bo‘lishiga qaramay, ularning mazmuni va qo‘llanish doirasi zamonaviy mehnat munosabatlari ehtiyojlariga to‘liq mos kelmayotgani amaliyotda yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Normativ-huquqiy bo‘shliqlar, huquqiy aniqlikning yetishmasligi va normalarning turlicha talqin qilinishi mehnat nizolarining ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda. Bu holat mazkur mavzuni chuqur ilmiy tahlil qilish va mavjud kamchiliklarni aniqlash zaruratini kuchaytiradi.

Mavzuni o‘rganish zarurati, avvalo, xodim huquqlarini ishonchli himoya qilish ehtiyoji bilan bog‘liq. Zararni qoplash mexanizmlarining yetarlicha aniqlashtirilmagani xodimlarning o‘z huquqlarini to‘liq amalga oshirishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu bilan birga, ish beruvchilar uchun ham huquqiy majburiyatlarning aniq belgilanmagani huquqiy xavflarni

oshirib, mehnat munosabatlarida ishonchsizlik muhitini yuzaga keltirmoqda. Demak, ushbu masalani o‘rganish mehnat munosabatlari ishtirokchilarining manfaatlarini muvozanatlashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, mehnat huquqida zararni qoplash institutining yetarli darajada o‘rganilmaganligi sud amaliyotida barqarorlikning yo‘qligiga olib kelmoqda. Bir xil huquqiy holatlarda turlicha sud qarorlarining qabul qilinishi huquqiy aniqlik tamoyiliga zid bo‘lib, fuqarolarning sud tizimiga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi. Shu sababli, normativ-huquqiy bo‘shliqlarni aniqlash va ularni ilmiy asoslangan yondashuvlar orqali bartaraf etish huquqni qo‘llash amaliyotini takomillashtirish uchun zarur hisoblanadi.

Xalqaro mehnat huquqi tajribasi ham ushbu mavzuni o‘rganish zaruratini tasdiqlaydi. Rivojlangan huquqiy tizimlarda zararni qoplash masalalari aniq va izchil tartibga solingan bo‘lib, bu mehnat munosabatlarida nizolarning oldini olishga xizmat qiladi. Mazkur tajribani milliy qonunchilikka moslashtirish uchun avvalo mavjud normativ-huquqiy bo‘shliqlarni aniqlash va ularni ilmiy jihatdan asoslab bartaraf etish lozim.

Shu nuqtayi nazardan, mehnat huquqida zararni qoplash bo‘yicha normativ-huquqiy bo‘shliqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish masalalarini ilmiy jihatdan o‘rganish qonunchilikni takomillashtirish, huquqni qo‘llash amaliyotini barqarorlashtirish hamda xodimlar huquqlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Mazkur mavzuning chuqur tahlili mehnat huquqi sohasida zamonaviy, adolatli va samarali huquqiy mexanizmlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot mehnat huquqida zararni qoplash institutining amaldagi normativ-huquqiy holatini kompleks tahlil qilish orqali ushbu sohada mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning ilmiy asoslangan yo‘llarini belgilashga qaratildi. O‘rganish jarayonida mehnat munosabatlarida zararni qoplash masalasi xodim huquqlarini himoya qilishning muhim kafolati bo‘lishiga qaramay, uning huquqiy tartibga solinishi yetarli darajada aniqlashtirilmaganligi aniqlandi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, amaldagi mehnat qonunchiligida zarar tushunchasining huquqiy mazmuni, uni baholash mezonlari hamda kompensatsiya miqdorini belgilash mexanizmlari tizimli va izchil tarzda mustahkamlanmagan. Bu holat huquqni qo‘llash amaliyotida turli talqinlarning yuzaga kelishiga, sud qarorlarining barqaror emasligiga va mehnat nizolarining ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, ish beruvchi va xodim javobgarligining aniq chegaralari belgilanmaganligi zararni qoplash institutining himoya funksiyasini sezilarli darajada zaiflashtirayotganini ko‘rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlanganki, normativ-huquqiy bo‘shliqlar mavjudligi mehnat nizolarining sudgacha bo‘lgan bosqichda samarali hal etilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Tomonlar o‘rtasida huquqiy aniqlikning yo‘qligi kelishuv mexanizmlarining samarasizligiga olib kelib, nizolarning asosan sud orqali hal etilishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa sud tizimiga ortiqcha yuk tushishiga va nizolarni ko‘rib chiqish muddatlarining uzayishiga olib kelmoqda.

Xalqaro mehnat huquqi tajribasi bilan qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, zararni qoplash institutining samarali faoliyat yuritishi, avvalo, normativ-huquqiy aniqlik, javobgarlik mezonlarining qat’iy belgilanishi va kompensatsiya mexanizmlarining shaffofligiga bog‘liq. Mazkur yondashuvlarni milliy mehnat qonunchiligiga izchil joriy etish normativ-huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etishning muhim sharti hisoblanadi.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot mehnat huquqida zararni qoplash bo‘yicha normativ-huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etish qonunchilikni tizimli takomillashtirishni talab etishini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Zarar tushunchasini aniqlashtirish, javobgarlikning aniq mezonlarini belgilash va huquqni qo‘llash amaliyotida yagona yondashuvni shakllantirish orqali mehnat munosabatlarida adolat, barqarorlik va huquqiy ishonchni mustahkamlash mumkin. Mazkur xulosalar mehnat qonunchiligini yanada rivojlantirish va xodimlar huquqlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan keyingi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar

1. **Zarar tushunchasining huquqiy aniqligini ta’minlash.** Mehnat qonunchiligida “zarar”, “moddiy zarar” va “ma’naviy zarar” tushunchalarining huquqiy mazmunini aniq va batafsil belgilash zarur. Ushbu tushunchalarning normativ jihatdan mustahkamlanishi ularni turlicha talqin qilishning oldini olib, huquqni qo‘llash amaliyotida yagona yondashuvni shakllantiradi.

2. **Ish beruvchi va xodim javobgarligi mezonlarini aniqlashtirish.** Zarar yetkazilishida ayb shakllari, sabab-oqibat bog‘liqligi va javobgarlik darajasini belgilovchi aniq mezonlarni qonunchilikda mustahkamlash lozim. Bu ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi javobgarlik nisbatini adolatli belgilash hamda nizolarning kamayishiga xizmat qiladi.

3. **Zararni hisoblash va kompensatsiya miqdorini belgilash tartibini takomillashtirish.** Zararni baholashning aniq usullari va kompensatsiya miqdorini belgilash mezonlarini normativ darajada joriy etish zarur. Mazkur tartib sud qarorlarining barqarorligini ta’minlab, zararni qoplash institutining kompensatsion funksiyasini kuchaytiradi.

4. **Sudgacha nizolarni hal etish mexanizmlarini rivojlantirish.** Mehnat nizolarini sudgacha bo‘lgan bosqichda hal etishning huquqiy mexanizmlarini kengaytirish, mediatsiya va kelishuv institutlarini faol joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu sud tizimiga tushayotgan yuklamani kamaytirib, nizolarni tez va samarali hal etishga yordam beradi.

5. **Xalqaro mehnat standartlarini milliy qonunchilikka integratsiya qilish.** Xalqaro mehnat huquqi tajribasi va standartlarini inobatga olgan holda zararni qoplash bo‘yicha normativ-huquqiy bazani takomillashtirish zarur. Bu milliy mehnat qonunchiligini zamonaviy talablarga moslashtirib, xodimlar huquqlarining yanada ishonchli himoyasini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Lushnikov A.M. Трудовое право: ответственность и возмещение вреда. – Moskva: Statut, 2018.
2. Lushnikova M.V. Материальная ответственность сторон трудового договора. – Moskva: Norma, 2019.
3. Aleksandrov N.G. Проблемы юридической ответственности в трудовом праве. – Moskva: Yuridicheskaya literatura, 2016.
4. Ivanov S.A. Трудовые споры и механизмы возмещения ущерба. – Sankt-Peterburg: Piter, 2017.
5. Khokhlov E.B. Социальная функция трудового права и защита прав работника. – Moskva: Prospekt, 2020.
6. Rahmonkulov Sh.X. Mehnat huquqi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2018.
7. Xudoyberganov M.A. Mehnat nizolari va ularni hal etishning huquqiy asoslari. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar markazi, 2019.
8. Abdurahmonov B.A. Xodim va ish beruvchi javobgarligining huquqiy muammolari. – Toshkent: Adolat, 2020.
9. Toshboltayev U.T. Mehnat qonunchiligini takomillashtirish masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
10. Ismoilov D.Q. Mehnat huquqida xalqaro standartlar va milliy qonunchilik uyg‘unligi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
11. Deakin S., Morris G. Labour Law. – Oxford: Hart Publishing, 2020.
12. Collins H. Employment Law. – Oxford: Oxford University Press, 2019.
13. International Labour Organization. Employment Injury Benefits Convention (No.121). – Geneva, 2018.
14. International Labour Organization. Labour Law and Fair Compensation Mechanisms. – Geneva, 2021.
15. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси. – Тошкент, амалдаги таҳрир.